

TESTATORA GRIBAS IEROBEŽOJUMI

RESTRICTIONS OR BOUNDARIES OF TESTATOR'S WILL

Kristīne Zīle, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras lektore, Augstākās tiesas tiesnese

Summary

The testator's freedom in expressing his/her will *per se* is indisputable, however, this right of the testator is not absolute. The law grants the right to those entitled to the preferential share to claim their preferential share in case the testator has left them nothing or has left less than they are entitled to. The article analyses some aspects of the separation of the preferential share. For example, inclusion of inheritance or legatee in the preferential share, specifically considering the cases where some portion of the inheritance is located outside of Latvia, as well as the applicability of obligation to add-in what has been previously received in cases where the preferential share is claimed.

Atslēgvārdi: testaments, mantojums kā nedalāma kopība, neatņemamās daļas tiesīgie, neatņemamā daļa, iepriekšēji saņemtā pievienojums

Keywords: last will, an estate as the whole, persons entitled to preferential share or forced heirship, preferential share or compulsory portion, additions to what has been received previously (addition of previously received)

Saskaņā ar Latvijas Civillikuma (turpmāk – CL)¹ 389. pantu acinājuma pamati ir mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba vai likums, savukārt savu gribu mantojuma atstājējs var izteikt testamentā vai mantojuma līgumā. Līgumiskai mantojuma tiesībai ir priekšroka pret testamentāro, un kā pirmajai, tā otrajai ir priekšroka pret likumisko, bet visi trīs mantojuma tiesību veidi var pastāvēt arī kopīgi.

Kaut arī tiesību doktrīnā mantojuma līgums ir atzīts par visstabilāko mantošanas pamatu,² nenoliedzami populārāks ir testaments.³ “Vēsturiski mantošana uz likuma pamata ir vissenākā, kā tas vērojams pie visām senajām tautām. Bet Romā samērā agri parādījās testamentārie novēlējumi; drīz testaments kļuva par galveno mantošanas

¹ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. Pieejams: Civillikums (likumi.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

² Čakste K. Civiltiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 35. lpp.; Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 183. lpp.

³ Reide A. Mantojuma līguma sekas un to juridiskā daba. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021. Pieejams: juzk.79.24_Reide.pdf (lu.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

pamatu romiešu tiesībās, atstājot otrā vietā mantošanu uz likuma pamata, kas izskaidrojams ar stipri attīstīta romiešu privātīpašuma ietekmi.⁴

“No visiem juridiskajiem aktiem, kurus cilvēks izdara dzīvs būdams, visvairāk izplatītais sabiedrībā un arī vispopulārākais ir testaments. [...] Bet reizē ar to jāsaka, ka grūti būs atrodams otrs juridisks akts, kas būtu vairāk komplicēts, strīdīgs un mazāk saprotams pēc savas uzbūves, kā taisni testaments, un neviens no cilvēka radītiem aktiem neierosina tik daudz strīdu, šaubu un iztulkojumu kā testaments.”⁵ Testēšanas (testamenta taisīšanas) brīvība ir viena no personas personiskajām tiesībām, kuras nevar tikt ierobežotas arī gadījumā, ja personai tiek ierobežota rīcībspēja,⁶ un ir ticis atzīts, ka “tiesiskā apziņa testēšanas tiesības uzskata par neatņemamām cilvēka tiesībām, un, liekas, neviena balss nepacelsies par šo tiesību iznīcināšanu”.⁷

Neapstrīdot testatora testēšanas brīvību un tiesības brīvi izvēlēties mantiniekus, legatārus, substitūtus, pēcmantniekus, noteikt uzlikumus un citus ierobežojumus, vispirms ir jāpatur prātā, ka CL 422. pants uzliek par pienākumu testatora neatņemamās daļas tiesīgajiem atstāt viņu neatņemamās daļas. Bez tam “mantojuma atstājējam ir tiesības pēc saviem ieskatiem rīkoties ar savu mantu, tostarp noteikt testamentā kādu ierobežojumu (Civillikuma 418. un 600. pants), tomēr šis testatora tiesības nav absolūtas”.⁸ Tas nozīmē, ka ar pēdējās gribas rīkojumu mantiniekiem var uzlikt pienākumu ievērot testamentā noteikto tiktāl, ciktāl tas ir faktiski un tiesiski iespējams, respektīvi, testatora griba ir ievērojama tiktāl, ciktāl testamenta nosacījumi atbilst likuma prasībām. Tomēr šī raksta mērķis ir analizēt tikai vienu no testatora gribas privātautonomijas ierobežojumiem – neatņemamās daļas izdalīšanas atsevišķus aspektus.

Ideja, ka mantojuma atstājējs nedrīkst atstāt mantinieku bez neatņemamās daļas, pastāvēja jau romiešu tiesībās.⁹ Laika gaitā tika izstrādāti noteikumi, ka mantojuma atstājējs ar testamentu nedrīkst atstumt neatņemamās daļas tiesīgo (lat. val. – *heredes necessarii*), savukārt, ja tas noticis, tad atstumtajam bija tiesības par to sūdzēties (lat. val. – *querela inofficiosi testamenti*)¹⁰ un izprasīt savu daļu. “Puses (domāts – testatora – autores piezīme) gribas autonomijas un ģimenes locekļu aizsardzība vienmēr ir bijusi viena no būtiskākajām mantošanas tiesību problēmām. Risinājumi, kādi ir ieviesti dažādu valstu jurisdikcijās, būtiski atšķiras [...]. Tradicionāli civiltiesībās

⁴ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977. 176. lpp.

⁵ Bukovskis V. Testamenta spēku apstrīdošu prasības sūdzību juridiskā konstrukcija. Latvijas Universitātes Raksti. Rīgā, 1930, 201. lpp.

⁶ 2013. gada 1. janvārī spēkā stājās apjomīgi grozījumi Civillikumā un saistītajos likumos, izpildot 27.12.2010. Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2010-38-01 “Par Civillikuma 358. panta un 364. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam” un ieviešot jaunu rīcībspējas regulējumu, tādējādi nodrošinot Civillikuma atbilstību cilvēktiesību standartiem personām ar invaliditāti. Sīkāk sk. likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” (Grozījumi Civillikumā: LV likums. Pieņemts 29.11.2012. Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr. 200) anotāciju. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F81AEAE4B081B277C225794A00253F71?OpenDocument#b> [aplūkots 18.03.2023.].

⁷ Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga: Latviju kultūra, 1935, 3. lpp.

⁸ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 21.10.2019. spriedums lietā Nr. C31280716, SKC-277/2019. Pieejams: Trešā nodaļa. TESTAMENTĀRĀ MANTOŠANA (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

⁹ Sk., piemēram, Rotbergs A. 1935, 4. lpp.; Kalniņš V. 1977, 184.–185. lpp.; Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b. i.], 1937, 6. lpp.

¹⁰ Griesel J. Aktuelle Probleme der Pflichtteilsergänzung. 1. Aufl. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2018, S. 24.

neatņemamās daļas tiesīgo (arī – neatraidāmo mantinieku – autores piezīme) tiesībām ir centrālā loma mantojuma tiesību regulējumā. Anglosakšu tiesībās uzsvars vairāk tiek likts uz testamentāro brīvību, kamēr atsevišķu ģimenes locekļu (un dažreiz citu piederīgo) aizsardzība parasti tiek nodrošināta ar mazāk striktiem mehānismiem.”¹¹

Ir atzīts,¹² ka CL ir nostiprināta t. s. materiālā neatņemamās daļas tiesīgo sistēma, jo CL 422. pants nekad nav uzlicis par pienākumu testatoram iecelt neatņemamās daļas tiesīgos arī par testamentārajiem mantiniekiem, vienīgi kopā ar CL 788. pantu piešķir tiem tiesības pēcāk izprasīt sev pienākošos daļu, jo viņiem ar testamentu nav novēlēts nekas no mantojuma vai novēlēts mazāk nekā neatņemamā daļa. Tātad, ja testators, taisot testamentu, saviem neatņemamās daļas tiesīgajiem¹³ nav atstājis viņu neatņemamās daļas vai arī tiem novēlējis mazāk par šīm daļām, tad viņiem ir prasības tiesības par neatņemamās daļas izdošanu vai papildināšanu saskaņā ar CL 423. panta otro daļu un CL 788. pantu, un te vairs nav nozīmes testēšanas brīvībai, par ko minēts iepriekš. “Tiesības uz neatņemamo daļu (vācu val. – *das Pflichtteilsrecht* – pienākuma jeb obligātās daļas tiesības – autores piezīme) ir testēšanas brīvības labojums.”¹⁴ Un, atzīstot tiesības uz neatņemamo daļu par visredzamāko testēšanas brīvības ierobežojumu,¹⁵ noteikumi par to ir pastāvīgs diskusiju objekts, uzskatot šīs tiesības pat par antikonstitucionālu testamentārās brīvības ierobežojumu.¹⁶ Protams, neatņemamās daļas izprasīšana ir neatņemamās daļas tiesīgo tiesība, bet ne pienākums.

Saskaņā ar CL 425. pantu neatņemamā daļa ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu neatņemamās daļas tiesīgais manto pēc likuma, un neatņemamā daļā ieskaita tiklab to, ko testators atstājis mantiniekam kā mantojumu vai legātu, kā arī to, kas saņemts testatora dzīves laikā, ja uz saņemto attiecas pievienojuma pienākums (757. un turpm. p.). Tādējādi likums uzliek par pienākumu neatņemamās daļas tiesīgajam sev piekritošajā, bet izprasāmajā neatņemamajā daļā vispirms ieskaitīt to, ko viņš ir saņēmis kā mantojumu vai legātu, vai arī ieskaitīt to, uz ko attiecas iepriekšēji saņemtā pievienojums. Norādāms, ka attiecībā uz mantojumu, kas ieskaitāms neatņemamajā daļā, nav nozīmes, vai tas saņemts saskaņā ar mantojuma līgumu, testamentu vai likumiskās mantošanas kārtībā, jo visi trīs mantošanas pamati var pastāvēt kopīgi (CL 389. panta trešā daļa). Svarīgs ir apstāklis, ka mantotais ir mazāk nekā neatņemamās daļas tiesīgajam piekritošā neatņemamā daļa.

¹¹ Bonomi A. Testamentary Freedom or Forced Heirship? In: M. Anderson and E. Arroyo i Amanuelas (eds). The Law of Succession: Testamentary Freedom. European Perspectives, Amsterdam, 2011. p. 27.

¹² Damane L., Zile K. Mantojuma tiesību problēmjautājumu aktualizācija. Jurista Vārds, 2009, Nr. 2 (555). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=186180> [aplūkots 18.03.2023.]; Damane L. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garants. Promocijas darbs. Rīga: [b. i.], 2012. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5092/20200-Linda_Damane_2012.pdf?sequence=1. [aplūkots 18.03.2023.]; Zile K. Neatņemamās daļas tiesīgā jēdziens, tiesību un pienākumu saturs Civillikumā. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. 2014. gada 10.–11. novembris. Pieejams: [Jur-konf-5_2014_Jur-Culture-Chall.pdf](http://www.jur.konf-5_2014_Jur-Culture-Chall.pdf) (lu.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

¹³ CL 423. panta pirmā daļa: Neatņemamās daļas tiesīgie ir laulātais un lejupejie, bet, ja nav lejupejo, kas pārdzīvojuši mantojuma atstājēju, tad laulātais un tuvākās pakāpes augšupējie.

¹⁴ Prof. Dr. Mathias Schmoeckel. Erbrecht. 5. Auflage. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2019, S. 89.

¹⁵ Röthel A. Law of Succession and Testamentary Freedom in Germany. In: M. Anderson and E. Arroyo i Amanuelas (eds), The Law of Succession: Testamentary Freedom. European Perspectives, Amsterdam, 2011, p. 162.

¹⁶ Röthel A. 2011, p. 162.

CL 425. panta otrās daļas noteikuma par mantojuma vai legāta ieskaitīšanu neatņemamajā daļā piemērošanai nevajadzētu būt problemātiskai gadījumā, ja mantojums atrodas tikai Latvijā. Taču nav šaubu, ka mantojuma atstājējam manta var būt palikusi ne tikai Latvijā, bet arī ārvalstīs. Un prakse rāda, ka šādos gadījumos CL 425. panta otrās daļas piemērošana var kļūt sarežģīta.

Kopš 2015. gada 17. augusta Latvijā ir spēkā un ir piemērojama Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 650/2012 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi (turpmāk – Regula).¹⁷ Atbilstoši Regulas preambulas 37. punktā noteiktajam juridiskās noteiktības labad un lai izvairītos no mantošanas sadrumstalotības, būtu jāreglamentē mantošana kopumā, proti, viss ipašums, kas veido daļu no mantojuma, neatkarīgi no mantas veida un neatkarīgi no tā, vai manta atrodas kādā citā dalībvalstī vai trešajā valstī. Tādējādi Regula uzsver un akcentē mantojumu kā vienotu un nedalāmu masu, bet zvērīnāts notārs atbilstoši Regulā noteiktajam, vedot mantojuma lietu, ir tiesīgs lemt arī par tiem mantojuma atstājēja aktīviem, kas atrodas trešajās valstīs vienā mantojuma lietā. Attiecīgi secināms, ka gadījumā, kad mantojuma lieta tiek vesta saskaņā ar Regulas noteikumiem, arī CL 425. panta otrās daļas piemērošanai nebūtu jārada problēmas.

Tomēr atsevišķos gadījumos praksē ir izraisījušies strīdi par mantojuma masas nedalāmību situācijā, kad mirušā atstātais mantojums atrodas vairākās valstīs, bet Regula sava temporālā tvēruma (atbilstoši Regulas 83. panta pirmajam punktam Regulu piemēro tādu personu mantojumam, kuras mirst 2015. gada 17. augustā vai vēlāk) dēļ nav piemērojama. Savukārt ar mantojuma masas nedalāmības principu ir cieši saistīts arī jautājums par neatņemamās daļas izdalīšanu.

Mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības, kas mantojuma atstājējam piederējušas viņa nāves laikā, neaprobežojot mantojuma masu ar konkrētu mantas atrašanās vietu vienā valstī (CL 382. pants), mantojuma tiesība pastāv uz visu mantisko attiecību kopību (CL 384. pants). Tātad – mantojums ir mirušajam piederējušās mantas, tiesību un saistību kopums. CL 382. pants nemin, ka personas mantojuma masai var piederēt tikai vienā konkrētā valstī esoša manta. Attiecīgi secināms, ka mantojuma masas kā kopības definēšanai nav nozīmes tam, vai manta atrodas vienā vai vairākās valstīs, visur un jebkur esoša mirušajam piederējuši manta, tiesības un saistības pieder viņa mantojuma masai kā kopībai. Arī Augstākās tiesas praksē vairākkārt ir atzīts mantojuma kā nedalāmas kopības jēdziens. Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2011. gada 14. decembra spriedumā lietā Nr. SKC – 317/2011¹⁸ izskatāmais pamatjautājums bija par to, vai mantinieki saskaņā ar CL 16. pantu¹⁹ ir pieņēmuši mantojumu Latvijā, jo mantojums sastāvēja no mantas Latvijā un Amerikas Savienotajās Valstīs. Senāts atzina par pareizu apelācijas instances tiesas secinājumu, ka mantojuma pieņemšana, kas notikusi CL noteiktajā kārtībā ārpus

¹⁷ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 650/2012 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi: ES regula. Pieejama: EUR-Lex - 32012R0650 - EN - EUR-Lex (europa.eu) [aplūkots 18.03.2023.].

¹⁸ Nav publicēts.

¹⁹ CL 16. pants: Mantojuma tiesības uz mantojumu, kas atrodas Latvijā, apspriežamas pēc Latvijas likuma.

Latvijas, tiesisko seku ziņā pielīdzināma mantojuma pieņemšanai Latvijā. Ar šāda secinājuma izdarīšanu tiek atzīta mantojuma kā vienotas nedalāmas kopības būtība, atbilstoši kurai ar nāves brīdi katrai personai rodas tikai viena tiesību un saistību kopība, kas kā nedalāma un vienota nav ierobežota teritoriāli. “Civillikuma 16. pants neizslēdz mantinieka tiesības Latvijā atklājušos mantojumu pieņemt ārpus Latvijas, un neatkarīgi no mantojuma pieņemšanas vietas šī gribas izteikuma sekas attiecas arī uz Latvijā atklājušos mantojumu. Ņemot vērā Civillikuma 382. un 699. panta noteikumus, mantojuma pieņemšanas darbības, kas izdarītas vienā valstī, ir attiecināmas uz visu mantojumu kopumā.”²⁰ Proti, ja tiesa neatzītu vienotas un nedalāmas mantojuma kopības būtību, kas nav un nevar būt ierobežota teritoriāli, tiesa nevarētu būt izdarījusi secinājumu, ka mantojuma pieņemšana vienā valstī nozīmē arī mantojuma pieņemšanu otrā valstī. Līdz ar to, piemērojot CL 425. panta otro daļu un ņemot vērā CL 382. pantā nostiprināto mantojuma kā nedalāmas kopības principu, neatņemamajā daļā ir ieskaitāma arī tāda mantojuma daļa, kas no mirušā mantota ārpus Latvijas, jo, “novērtējot, vai neatņemamās daļas tiesīgais ir “palicis neievērots” vai “bez likumiska iemesla atstumts”, ir jāņem vērā mantojuma daļa, par kuru šis mantinieks ārvalstī uz tur esošo mantu ir iecelts par testamentāro mantinieku”,²¹ un tas nav pretrunā ar CL 16. pantu. “Civillikuma 16. pantā vienpusīgi ietvertā starptautisko privāttiesību kolīziju norma noteic vienīgi piesaistes kritēriju valstij, kuras materiāltiesiskais regulējums tiks piemērots mantojuma tiesībās uz mantojumu, kas atrodas Latvijā. Šī norma nepārgroza Latvijas materiāltiesisko regulējumu un tiesiskajā sistēmā pastāvošo izpratni par mantojumu kā nedalāmu kopumu, neatkarīgi no mantas atrašanās vietas.”²² Līdz ar to, ja mantojuma atstājēja mantojums atrodas gan Latvijā, gan ārpus Latvijas un neatņemamās daļas tiesīgais kā mantojumu vai legātu ir saņēmis mirušajam piederējušo, bet ārpus Latvijas esošo mantu, tad tā ir ieskaitāma viņam piekritošajā neatņemamajā daļā, ja saskaņā ar CL 425. panta pirmo daļu kā mantojums vai legāts saņemtais nesastāda pilnu neatņemamo daļu, tādējādi aizskarot neatņemamās daļas tiesīgā tiesības.

CL 757. pants paredz, ka pārdzīvojušam laulātam un visiem lejupējiem, kas uz kaut kāda pamata grib mantot no mirušā laulātā vai no kopējā augšupējā, tas viss, ko viņi dabūjuši no mantojuma atstājēja, tam dzīvam esot, pirms mantojuma masas dalīšanas jāpievieno tai vai arī jāieskaita savās mantojuma daļās. Iepriekšēji saņemta pievienojuma institūta “pamatā ir taisnīguma un vienlīdzības princips “izlīdzināties” un tas attiecas uz mantojuma atstājēja pēcnācējiem. Ja kāds pēcnācējs, mantojuma atstājējam dzīvam esot, ir jau saņēmis daļu mantojuma, un ja viņš vēlas mantot, tad viņa pienākums bija vai nu pievienot mantojuma masai visu iepriekš saņemto, vai arī ieskaitīt to savā mantojuma daļā”.²³ Tiesību doktrīnā skaidrots, ka ir jāpieņem,

²⁰ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 21.12.2021. spriedums lietā Nr. C71145519, SKC-320/2021. Pieejams: Sestā nodaļa. MANTOJUMA PIEŅĒMŠANA UN IEGŪŠANA (687.–714. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

²¹ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā Nr. C33608317, SKC-109/2022. Pieejams: Trešā nodaļa. TESTAMENTĀRĀ MANTOŠANA (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

²² Turpat.

²³ Krauze R., Gencs 1997, 319. lpp.; sk. arī Augstākās tiesas Senāta 05.06.2002. spriedumu lietā Nr. SKC-347. Pieejams: Žurnāls: Par nekustamā īpašuma piederību mantojuma masai – Jurista Vārds (juristavards.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

ka “mantojuma atstājējs [...] vēlas, lai viņu [mantojuma atstājēja pēcnācēju] dalība mantojumā ir līdzīga. Ja nu kāds pēcnācējs, mantojuma atstājējam dzīvam esot, ir jau saņēmis daļu mantojuma, tad arī, ja pēc mantojuma atstājēja nāves viņš vēlas mantot, viņam ir pienākums “izlīdzināties” [...] ar pārējiem mantiniekiem, vai nu pievienojot mantojuma masai iepriekš saņemto, vai arī ieskaitot to savā mantojuma daļā”.²⁴

CL 425. panta otrā daļa paredz iepriekšēji saņemtā pievienojumu arī neatņemamajai daļai jeb tā ieskaitīšanu neatņemamajā daļā.

No Civillikuma 757.–765. pantā ietvertā regulējuma un judikatūras atziņām izriet, ka iepriekš saņemtā pievienojuma institūta mērķis ir nodrošināt, lai mantojuma sadales gaitā tiek ņemts vērā mantojuma atstājēja dzīves laikā piešķirtais mantiski novērtējamais labums lejupeļiem.²⁵

Saskaņā ar CL 763. pantu, ja mantojuma atstājējs nav tieši noteicis citādi, tas, ko lejupeļie dabūjuši no augšupējiem ēdienam, miteklim, apģērbam, kopšanai, audzināšanai un izglītošanai obligātoriskās skolās, nav jāpievieno. “Atbilstoši racionāla likumdevēja principam un tiesību sistēmas vienotības principam likumdevējs pieņem savstarpēji saskaņotas tiesību normas, kas harmoniski darbojas visas tiesību sistēmas ietvaros.”²⁶ CL 4. pants noteic, ka likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc to tieša jēguma; vajadzības gadījumā tie iztulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa, un, beidzot, arī pēc analogijas. Tādējādi, lai sasniegtu iepriekšēji saņemtā pievienojuma institūta mērķi un mantojumu sadalītu taisnīgi un vienlīdzīgi, CL 763. pants jātulko kopsakarā ar CL 177. un 179. pantu. Uz to tieši norāda CL 763. pantā lietotās izdevumus raksturojošās pazīmes (ēdiens, mitekļis, apģērbs, kopšana, audzināšana un izglītošana), kuras pilnībā atbilst CL 177. panta ceturtajā daļā norādītajām tiesību normas pazīmēm, kas raksturo vecāka pienākumu uzturēt bērnu.

Proti, atbilstoši CL 177. pantam līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu. Savukārt “rūpes” par bērnu ietver arī bērna aprūpi. Ar bērna aprūpi jāsaprot bērna uzturēšana, t. i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšana, kā arī viņa izglītošana. Savukārt saskaņā ar CL 179. pantu vecāku pienākums ir samērā ar viņu mantas stāvokli uzturēt bērnu. Šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt. Ievērojot minēto, secināms, ka vecākiem ir noteikts obligāts pienākums uzturēt bērnu līdz brīdim, kad bērns pats var sevi apgādāt. Judikatūrā skaidrots, ka jēdziens “bērns pats var sevi apgādāt” interpretējams tādējādi, “ka bērns, kurš mācās vidējās vai augstākās mācību iestādes dienas nodaļā un nav

²⁴ Dāle K. Iepriekšēji saņemtā pievienojums. Rīga, 1938, 4. lpp.

²⁵ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā Nr. C33608317, SKC-109/2022. Pieejams: Trešā nodaļa. TESTAMENTĀRĀ MANTOŠANA (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.]. Sk. arī Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 15.04.2021. spriedumu lietā Nr. C33624616, SKC-16/2021. Pieejams: Septītā nodaļa. LĪDZMANTINIEKU SAVSTARPĒJĀS ATTIECĪBAS UN MANTOJUMA DALĪŠANA (715.–765.pants) [aplūkots 18.03.2023.].

²⁶ Satversmes tiesas 28.09.2020. gada sprieduma lietā Nr. 2019-37-0103 “Par Enerģētikas likuma 42.³ panta pirmās daļas (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2016. gada 7. martam) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105. pantam un Ministru kabineta 2016. gada 9. februāra noteikumu Nr. 85 “Dabasgāzes piegādes un lietošanas noteikumi” 98. punkta, 99.2. apakšpunkta un 100. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105. pantam un Enerģētikas likuma 42.³ panta pirmajai daļai (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2016. gada 7. martam)” 26.4. punkts. Pieejams: 2019-37-0103_Spriedums.pdf (tiesa.gov.lv) [aplūkots 19.03.2023.].

vecāks par 24 gadiem, ir uzskatāms par nespējīgu sevi apgādāt, līdz ar to vecākiem ir pienākums uzturēt bērnu. Turpretī, ja bērns ir vecāks par 24 gadiem un turpina mācīties, tad pieņemams, ka bērns spēj sevi apgādāt un vecākiem vairs nav pienākums uzturēt bērnu”.²⁷ Secīgi, kā atzīts tiesu praksē, finansiāls vecāka atbalsts vienam bērnam laikā, kad bērni paši sevi jau ir varējuši apgādāt, ir ieskaitāms iepriekšēji saņemtā pievienojumā mantojumā. Proti, mantojuma atstājējas dzīves laikā dotie naudas līdzekļi meitai un tās ģimenei nekustamā īpašuma būvniecībai un būvmateriālu iegāde ir vērtējama kā materiālais devums, kuru “nolūks bija palīdzēt vecākajai meitai ar ģimeni nostabilizēties patstāvīgajā dzīvē, kas vērtējams kā iepriekš saņemtā pievienojums viņas mantojumam”.²⁸

Līdz ar to ir pamats secinājumam, ka CL 763. pantā “paredzētais izņēmums no iepriekš saņemtā pievienojuma saistīts ar tādiem izdevumiem, kurus mantojuma atstājējs taisījis, izpildot no ģimenes tiesiskajām attiecībām izrietošu pienākumu pret leļupējiem, citiem vārdiem, šie izdevumi nevar tikt uzskatīti par tādu papildu sniegto mantisko labumu, uz ko būtu attiecināms iepriekš saņemtā pievienojums”.²⁹

Lai arī ir saprotams iepriekšēji saņemtā pievienojuma pienākuma mērķis, tomēr vai tiešām ļoti plašu laika posmu aptverošais CL 757. pantā lietotais “viss tas, ko viņi dabūjuši no mantojuma atstājēja tam dzīvam esot” ir jēgpilns, ja būtībā uz to ir attiecināms viss mantojuma atstājēja mūžs, izņemot CL 763. pantā minēto ierobežojumu? Tāpēc pozitīvi vērtējami Civillikuma Mantojuma tiesību modernizācijā plānotie grozījumi arī CL 757. pantā, kas paredzētu zināmu laika ierobežojumu, par kuru pievienojums jāizdara, – no publiski pieejamās informācijas redzams, ka pēc sākotnējās ieceres tie varētu būt pēdējie 5 gadi no mantojuma atkļāšanās brīža.³⁰ Tāpat atzinīgi vērtējama arī ideja grozījumos sasaitīt CL 763. pantu ar CL 179. pantu, jo, kā jau minēts iepriekš, CL 763. pantā lietotās izdevumus raksturojošās pazīmes pilnībā atbilst CL 177. pantā minētajam vecāku pienākumam uzturēt bērnu.

Tāpat ir skaidrs, ka būtu grozāms CL 763. pantā lietotais jēdziens “obligatoriskās skolas”, kas acīm redzami saprotams kā obligātās izglītības laiks, kas šobrīd saskaņā ar Vispārējās izglītības likumu ir pamatizglītība, kuru īsteno no 1. līdz 9. klasei.³¹ Tiesību doktrīnā ir skaidrots, ka “tā nu arī ikvienam pēcnācējam, kas būs gājis vidusskolā vai pat augstskolā, daloties ar saviem līdzmantiniekiem, kas būs palikuši tēva mājās, būs, ja viņš gribēs piedalīties mantojumā, jāpievieno mantojuma masai viss tas, kas izlietots mācībām vidusskolā, kā arī studijām augstskolā”.³²

²⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 07.01.2015. spriedums lietā Nr. SKC-1478/2015. Pieejams: Otrā nodaļa. VECĀKU UN BĒRNU SAVSTARPĒJĀS TIESĪBAS UN PIENĀKUMI (146.–205. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

²⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 04.03.2014. spriedums lietā Nr. C04352505. Pieejams: Anonimizets_nolemums_217344.pdf [aplūkots 18.03.2023.].

²⁹ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā Nr. C33608317, SKC-109/2022. Pieejams: Trešā nodaļa. TESTAMENTĀRĀ MANTOŠANA (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

³⁰ Sīkāk sk. likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” projektu. Pieejams: Likumprojekts “Grozījumi Civillikumā” (mk.gov.lv) [aplūkots 19.03.2023.].

³¹ Vispārējās izglītības likums: LV likums. Pieņemts 10.06.1999. Pieejams: Vispārējās izglītības likums (likumi.lv) [aplūkots 19.03.2022.].

³² Dāle K. 1938, 16. lpp.

Papildinot minēto, ir atzīts, ka “nav pievienojami izdevumi lejupējā izglītošanai likumā noteiktajā obligātajā mācību laikā”.³³

Tomēr, ja plānots saskaņot CL 763. pantā lietotās izdevumu pazīmes (ēdiens, mitekļis, apģērbs, kopšana, audzināšana un izglītošana) ar CL 179. pantu, tad loģiski būtu arī attiecībā uz izglītības ieguves izdevumiem paredzēt, ka iepriekšēji saņemtā pievienojuma pienākums neattiecas uz izdevumiem par vidējās pakāpes izglītības iegūšanu neatkarīgi no tā, vai tā ir iegūta vispārējās vidējās vai profesionālās vidējās izglītības programmā.

Kopsavilkums

1. Lai arī testatora testēšanas brīvība savā ziņā ir neierobežota, tomēr CL 422. pants kopsakarā ar CL 788. pantu paredz neatņemamās daļas tiesīgo tiesības uz neatņemamo daļu, ja testators, izmantojot savu testēšanas brīvību, neatņemamās daļas tiesīgajiem nav atstājis pat viņu neatņemamās daļas vai atstājis mazāk par tām.
2. Mantojuma masas kā kopības definēšanai nav nozīme tam, vai manta atrodas vienā vai vairākās valstīs, visur un jebkur esoša mirušajam piederējusī manta, tiesības un saistības pieder viņa mantojuma masai kā kopībai, un līdz ar to, izpildot CL 425. panta otrās daļas prasības, neatņemamajā daļā, kas tiek izprasīta Latvijā, ir ieskaitāms arī mantojums vai legāts, kuru neatņemamās daļas tiesīgais saņēmis no mirušā ārpus Latvijas atstātā mantojuma.
3. Modernizējot CL ietvertu iepriekšēji saņemtā pievienojuma institūtu un domājot par grozījumiem, būtu jāņem vērā, ka:
 - 3.1. CL 763. pants jātulko kopsakarā ar CL 177. un 179. pantu, un jāatzīst, ka CL 763. pantā lietotās izdevumus raksturojošās pazīmes (ēdiens, mitekļis, apģērbs, kopšana, audzināšana un izglītošana) pilnībā atbilst CL 177. panta ceturtajā daļā norādītajām tiesību normas pazīmēm, kas raksturo vecāka pienākumu uzturēt bērnu;
 - 3.2. CL 763. pantā lietotais jēdziens “obligatoriskās skolas” būtu saskaņojams ar CL 177. un CL 179. pantā paredzēto vecāku pienākumu uzturēt bērnu, un jānoteic, ka iepriekšēji saņemtā pievienojuma pienākums neattiecas uz izdevumiem par vidējās pakāpes izglītības iegūšanu.

³³ Krauze R., Gencs Z. 1997, 324. lpp.